

2. Мєлков Ю.О. Идеал і мета освіти в ієрархії культурних цінностей. *Філософія освіти*. 2012. № 1–2. С. 211–222.
3. Равен Дж. Компетентність в сучасному обществі: виявлення, розвиток і реалізація / пер. с англ. Москва: Когіто-Центр, 2002. 400 с.
4. Weizsäcker, E. von; Wijkman A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. *A Report to the Club of Rome*. N. Y.: Springer Verlag, 2018. 220 p.

Сисоєва Світлана Олександрівна,

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
академік-секретар
Відділення загальної педагогіки
та філософії освіти НАПН України

Дічек Наталія Петрівна,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України

МІЖКУЛЬТУРНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ЯДЕРНА (БАЗОВА)

ФУНКЦІЯ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Останніми роками в освітньо-науковому просторі України дедалі актуальнішими стають питання культурної грамотності, тісно пов'язані з непинним зростанням міжкультурної комунікації, міграційних процесів.

Промовистим є той факт, що в запропонованій спільно ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та іншими міжнародними гуманітарними організаціями концептуальній моделі для розроблення освітніх програм передбачено 4 виміри навчання (учитися знати (пізнавати, вчитися); учитися застосовувати знання (діяти); учитися бути (жити в злагоді з собою); учитися жити разом (жити в мирі та злагоді з іншими), що визначають ключові психосоціальні компетентності людини (або життєві навички для освіти XXI століття) [1]. На наше переконання, всі зазначені виміри (окрім,

можливо, третього), у прямій чи опосередкованій формі містять орієнтацію на формування в особистості культурної грамотності, необхідної для життєдіяльності в умовах світу, який інтенсивно глобалізується, змінюється, де лавиноподібно зростають інформаційні потоки.

Водночас учені, педагоги, громадські діячі засвідчують актуалізацію проблеми зниження рівня загальної культури сучасника, і тому намагаються визначити шляхи її розв'язання. Як доводить аналіз сучасних джерел, зусилля з вирішення згаданої проблеми зосереджено переважно у сфері вищої освіти, зокрема у галузі підготовки фахівців іноземних мов, у лінгвокультурології тощо. У той час як цілеспрямоване поширення культурної грамотності, на наше переконання, необхідно розпочинати вже серед учнів початкової школи, а може, у виважено дозованому обсязі й відповідній формі, — й у період дозвілля.

Розуміючи філософію як особливий різновид духовної культури, призначення якого полягає в осмисленні основ природного й соціального світу, формоутворень культури й пізнання, людини та її сутності (за В. Шинкаруком, П. Йолон, 2002), а практичну філософію — як ціннісно-нормативний фундамент конкретних форм соціального буття людини, важливим аспектом якого є міжкультурна комунікація, переконані, що вкрай необхідним постає філософсько-освітнє розроблення конкретних шляхів забезпечення культурної грамотності українців. У зв'язку з цим доцільно звернутися до досвіду США, де ще в 1980-х роках було визнано за потрібне запровадження міжкультурної грамотності як системи базових знань (core knowledge), необхідних людині для того, щоб орієнтуватися в сучасному світі, бути обізнаною в найсуттєвіших сферах людської діяльності, знатися на інших загальнокультурних контекстах, оскільки за висловом фундатора теорії міжкультурної грамотності Е.Д. Гірша «обсяг інформації, якою володіє людина, дає їй змогу знаходитися в гармонії з навколишнім світом» [5].

Е.Д. Гірш одним з перших серед гуманітаріїв США усвідомив недоліки прагматистського підходу до освіти, що ідеалізував практичний досвід, й призвів до нехтування американськими учнями набуттям загальноканонічних знань (shared body of information) [9], а простіше — до значного зниження їхнього загальнокультурного рівня. Учений актуалізував доцільність

засвоєння таких знань кожним американцем, які пізніше назвав «core knowledge» (базові або ядерні). З цією метою він з колегами уклав спеціальний популярний за викладом й енциклопедичний за змістом словник «Культурна грамотність: що має знати кожен американець» (1988), який був схвально сприйнятий переважною більшістю педагогів і науковців, й не лише в США. Книга витримала ще 2 перевидання, причому третє («Новий словник з культурної грамотності», 2002) було істотно доповнене й оновлене, в першу чергу, завдяки вміщенню авторами неологізмів, відомостей з різних галузей знання (насамперед техніки), явищ медіа простору, культури.

У передмові до третього видання є кілька авторських міркувань-визначень поняття «культурна грамотність». Так учений пише, що «культурна грамотність, на відміну від експертного знання, є всезагальною... це те зібрання інформації, що змінюється залежно від того, що наша культура поціновує як корисне, і варте того, аби бути збереженим» [3]. Мета (або завдання) видання — визначити склад і зміст (тлумачення) дібраних одиниць інформації. Тобто до словника дібрано і пояснено (identifies and defines) імена, вислови, події й інші одиниці, що відомі більшості освічених американців» [3]. Водночас Гірш припускає, що лише невелика кількість «освічених американців» знає зміст кожної словникової статті, хоча більшості все ж знайома значна частина інформації словника, навіть якщо вони не в змозі дати точне визначення кожного слова або вислову.

Один з американських рецензентів книги писав (прізвище не зазначене): «Загальноновизнаним є той факт, що для ефективної взаємодії людські спільноти мають ефективно комунікувати, для чого вони повинні володіти загальною сумою культурних знань, яку мають транслювати нащадкам» [9]. Автор також стверджує, що в сучасну добу інформаційних технологій, як ніколи раніше, нам (американцям) потрібне джерело, яке б стисло акумулювало найбільш присутні для американців знання — про людей, ідеї, події, країни, аби формувати нашу культурну комунікацію всередині й ззовні [9]. Високу оцінку книзі й педагогічним ідеям Е. Д. Гірша дають також Г. Е. Сміт (2018) [8] й М. С. Чилінські (2002) [7], визнаючи її істотне практичне значення.

На думку Е. Д. Гірша, культурна грамотність — це «найбільш динамічний компонент знання, яке розуміють всі [члени певної

національної спільноти — прим.], ... це контекст того, що ми говоримо й читаємо» [3, р.ХІУ-ХУ]. Така грамотність вочевидь має національну специфіку, оскільки основу його словника становлять факти, відомості про персоналій, поняття й терміни американської культури й історії. Водночас у ньому представлено значну кількість загальнокультурних відомостей та феноменів, зокрема, пов'язаних з універсальними людськими цінностями, досягнення інформації про які потрібне, а привласнення — не обов'язкове.

Наголосимо, для Е. Д. Гірша принципово важливим є те, що спільна мова означає не лише певну сукупність лексико-граматичних елементів, а насамперед існування загальнозрозумілих багатьом громадянам сенсів, значень («meanings»). Причому термін «meanings» має дещо ширше смислове наповнення, ніж узвичаєно в нашому науковому обігу, і містить як обов'язковий складник різноманітні культурні асоціації. Можна казати, що «meanings» (значення) для вченого є не стільки одиницею зі сфери мовної семантики, скільки одиницею, або клітинкою національної картини світу.

Зауважимо, що для вченого розуміння прочитаної інформації потребує не лише формальних навичок її декодування, а й володіння широким колом базових (або фонових) знань. «Кожна національна спільнота є об'єднанням людей не лише завдяки спільним політичним інститутам і законам, та, звичайно, спільній мові — пише культуролог, — а й завдяки цінностями й алюзіями, які поділяються (shared values) переважною більшістю людей та зрозумілі їм» [3, р.21]. Тому, як філолог, він надає виключного значення здатності особи до читання (reading ability), що співвідносить із здатністю до навчання, здатністю отримувати нове знання з прочитаного (learning ability). Здатність до читання Е. Д. Гірш розглядає як комплексне вміння, що передбачає володіння знаннями з різних галузей й забезпечує здатність отримувати й засвоювати нове знання; вважає читання «найважливішою академічною навичкою», «ключем не лише до успішного навчання дитини в школі, а й, в наше століття інформаційних технологій, до її успіху в житті».

Аксіоматичним способом вивчення *нового* він вважає простий спосіб співвіднести це нове з тим, що вже відоме. А тому, на його думку, люди, які вже багато знають, вивчають нове швидше

і витрачають на це менше зусиль, ніж ті, хто знають небагато. Вчений стверджує: здатність до читання, як і здатність до здобуття нових знань залежать від розмаїття наявних у людини знань, однак зазначені здатності значною мірою залежать від оволодіння саме тими базовими (shared) знаннями, які складають національно-специфічний феномен культурної грамотності [3, pp. 23–24].

Узагальнимо міркування американського науковця: навчання ґрунтується на комунікації, а ефективна комунікація залежить від спільності фонових знань учасників комунікації, тому для її успішності письменники й читачі, учні й вчителі мають володіти такими загальними фоновими знаннями. Таким чином, Е. Д. Гірш стверджує, що культурна грамотність базується на конкретних універсальних знаннях, якими мають оволодівати всі члени певної спільноти. Ці знання забезпечують ефективне спілкування з представниками інших культур й охоплюють мовні, математичні, технічні, суспільні й політичні поняття, обізнаність з ключовими історичними подіями як національного, так і міжнародного масштабу тощо. Отже, за Гіршем, культурну грамотність утворюють знання, пов'язані з умінням людини діяти в контексті культури, та дають змогу формувати єдиний комунікативний простір культури.

В актуальності для українського суспільства порушених вище ідей переконують результати проведеного в 2016–2017 рр. академіком НАПН України С. Сисоевою масштабного констатувального опитування учнівської і студентської молоді України, в якому взяли участь 1325 респондентів з 12 міст різних регіонів країни: 1025 осіб — студенти III-х та IV-х курсів закладів вищої освіти, 300 осіб (23%) — учні 10-х класів загальноосвітніх шкіл. Мета анкетування полягала у з'ясуванні етносоціальних уявлень сучасної української молоді щодо ключових аспектів національної самоідентифікації, їхніх етносоціальних уявлень, пов'язаних зі сприйняттям поляків як представників іншого етносу, і як громадян України — представників етнічної меншини.

Аналіз анкет, які склалися з 44 питань й умовно об'єднували 7 тематичних блоків (самоідентифікація респондентів; ставлення (різні аспекти) української молоді до поляків; загальні уявлення про етнонаціональні конфлікти та шляхи їх вирішення; ставлення до міжетнічних шлюбів; ставлення до діяльності

шкіл етнічних меншин та соціальна активність; уявлення про перспективи від'їзду за кордон; ставлення до мови; релігійний складник міжнаціональних відносин), дав підстави для таких висновків. Українській молоді притаманна відкритість, етнічна й релігійна толерантність, прагматична європоцентричність. Водночас характерною для неї є соціальна й міжкультурна інертність, низький рівень знань про інший, хоча й близький, етнос.

Тому вважаємо доцільним зініціювати наукове обговорення нашої пропозиції щодо організації фахових груп з розроблення невеликих за обсягом, узгоджених з віковими особливостями дітей і молоді, книг, подібних до словника Е. Д. Гірша. Метою таких видань має бути системне й цілеспрямоване закорінення базових, національно специфічних знань, поєднаних із загальнокультурними знаннями, особливо тими, які пов'язані з розумінням етносоціальних особливостей представників національних меншин, з комунікацією з членами інших етносів, що є важливим для суспільного порозуміння в нашій багатоетнічній державі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Драйден Г., Дж. Вос. Революція в навчанні / пер. з англ. М. Олійник. Львів: Літопис, 2005. 542 с
2. Філософія. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 670 с.
3. Hirsch E. D., Jr., Kett J.F., Trefil J. The New Dictionary of Cultural Literacy. 3rd edition. Boston, 2002. URL : www.bartleby.com/59/.
4. Hirsch E. D., Jr. Cultural Literacy. What every American needs know. N.Y., 1988.
5. E.D. Hirsch on 'Cultural Literacy'. URL : [www.bartleby.com/59/.http://www.coreknowledge.org/who-we-are\]](http://www.coreknowledge.org/who-we-are/)
6. URL : www.bartleby.com/59/.http://newlearningonline.com/new-learning/chapter-7/e.d.-hirsch-on-cultural-literacy
7. Manya S. Chylinski, (2002). URL : [www.bartleby.com/59/.https://www.amazon.com/New-Dictionary-Cultural-Literacy-American/dp/0618226478](https://www.amazon.com/New-Dictionary-Cultural-Literacy-American/dp/0618226478)
8. Smith, E.G. (2018). URL : <https://www.amazon.com/Dictionary-Cultural-Literacy-James-Trefil/dp/0395655978>
9. About Hirsch E.D., Cultural Literacy. URL : <http://www.coreknowledge.org/who-we-are>